

UDK 811.163.42'367.634

UDK 811.163.42'367.33

Izvorni znanstveni članak
Rukopis primljen 1. VII. 2006.
Prihvaćen za tisak 24. X. 2006.

Lana Hudeček, Luka Vukojević
Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Ulica Republike Austrije 16, HR-10000 Zagreb
lhudecek@ihjj.hr
lvukojev@ihjj.hr

NE SAMO... NEGO/VEĆ (I) USTROJSTVA

U ovome radu pokazuje se da udvojeni veznik *ne samo... nego/već (i)* povezuje ustrojstva na svim razinama: na razini nižoj od rečenične (povezujući isto-vrsne rečenične dijelove i njihove skupine), na rečeničnoj razini (povezujući surečeniće u nezavisnosloženim i zavisnosloženim rečenicama) te na tekstnoj razini kao tekstni konektor. Problematizira se uvođenje nezavisnosloženih rečenica s tim veznikom u razred sastavnih ili suprotnih rečenica, koje pretpostavlja semantički kriterij sintaktičkome. Njihovo je značenje naime, ovisno o zaniječnosti/nezaniječnosti predikata i o tome jesu li sadržaji dviju surečenica antonimni ili nisu, i sastavno i suprotno. Iz te činjenice proizlazi potreba da se one, takve rečenice, ili svrstaju u poseban razred (prema sintaktičkim kriterijima, tj. po kriteriju istog veznika) ili da istodobno pripadaju obama razredima, tj. i razredu sastavnih rečenica i razredu suprotnih rečenica kao posebne podskupine gradacijskih rečenica. U ovome radu također pokušavamo razgraničiti uporabu veznika *ne samo... nego/već (i)* i veznika *ne samo da/što... nego/već (i)* te odgovoriti na pitanje kakva je priroda udvojenog veznika *ne samo... nego/već (i)* kad se pojavljuje u zavisnosloženim rečenicama, nužno u kontaktu sa subordinatorom (vremenskim, uzročnim, namjernim itd.), tj. odgovoriti na pitanje je li u tome slučaju riječ o udvojenim veznicima *ne samo kad... nego kad, ne samo zato... nego i zbog toga* itd. (a popis bi bio podulji) ili je riječ o slučajnome kontaktu koordinatora i subordinatora, tj. o uklapanju subordiniranog ustrojstva u (koordinacijski) gradacijski okvir. Na kraju upozoravamo i na neke druge složene ili udvojene gradacijske veznike.

Veoma su proturječna određenja rečenica s udvojenim veznikom *ne samo da/što... već/nego i*. R. Katičić i E. Barić i dr. svrstavaju ih u sastav-

ne¹, D. Raguž u suprotne², a J. Florschütz u poredbene, što naravno pretpostavlja drugi sintaktički tip veze (zavisnosložene rečenice). U Ruskoj gramatici Akademije znanosti takve se rečenice smatraju nezavisnosloženim gradacijskim rečenicama. Takvima ih smatraju i P. Mrazović i Z. Vukadinović te M. Kovačević. Nezavisnosloženima, tj. gradacijskima smatraju ih i I. Pranjeković i J. Silić, ali nije jasno je li tu riječ o *ne samo... nego/već (i)* ustrojstvima ili i o *ne samo što/da... nego/već (i)* ustrojstvima te kakav je status ustrojstava u kojima se u neposrednome kontaktu sa sastavnicama toga udvojenog veznika nalazi koji od potencijalnih subordinatora, npr. *ne samo zato... nego i zato, ne samo kad... nego i kad, ne samo zbog toga... nego i da* itd. Pitanje je naime je li tu riječ o koordinacijskome povezivanju zavisnih surečenica (koje mogu biti, i najčešće i jesu, istovrsne, a mogu i pripadati različitim vrstama, npr. *Doći ću ne samo kad mi kažeš nego i gdje god želiš; Uredit ću to ne samo zbog toga što to želim nego i kako bih što brže napredovala*) ili o složenim subordinatorima (korelatorima) *ne samo zato... nego i zato* itd.

U ovome radu dat ćemo pregled svih ustrojstava koje uključuju udvojeni *ne samo... nego/već (i)* veznik, tj. svih takvih ustrojstava koja se pojavljuju na razini nižoj od rečenične³, na rečeničnoj i na tekstnoj razini. Posebnu ćemo pozornost posvetiti upravo ustrojstvima s *ne samo da/što... nego (i)* veznikom te već spomenutim ustrojstvima koja uz *ne samo ... nego/već (i)* udvojenog veznika skupinu uključuju i subordinator. Na svim se razinama sastavnicom tih ustrojstava pojavljuje i neobvezatni, ali često prisutan intenzifikator *i* (*ne samo... nego/već i*).⁴

¹ „Kao sastavni veznici mogu doći i složeni priložni izrazi *nego i, već i kad* u prethodnoj rečenici dolazi priložni izraz *ne samo* ili *ne samo da*. Rečenice s tim veznicima kao podvrsta sastavnih rečenica specifične su po svome gradacijskom značenju“ (1995:461).

² 1997:315.

³ U našim se gramatikama ne može naći odgovor na pitanje o granicama koordinacije. Dok će se za rečenicu *Ivan sjedi i pjeva* svi složiti da je nezavisnosložena jer ima dva predikata (*sjedi i pjeva*), nema jasna odgovora na pitanje što je npr. s rečenicama *Ivan i Ana idu u kino, Ivan ide u grad i u kino, Lijepi i pametni Ivan pjeva* itd. Slažemo se s D. Ragužem da se „u svakoj jednostavnoj rečenici, kakva se susreće u tekstu ili govoru, ne mora naći svaki od tih dijelova (misli se na subjekt, predikat, priložnu oznaku i atribut; napomena naša), ali se neki mogu pojaviti i više puta. Samo se predikat u temeljnoj, jednostavnoj rečenici može naći samo jednom. Čim se pojave dva predikata, riječ je o složenoj rečenici“. Vodeći se tim načelom zaključujemo da se *ne samo ... nego/već (i)* skupina ostvaruje i kao veznik kojim se povezuju rečenični dijelovi u jednostavnoj rečenici: *U kino ide ne samo Ana nego i Ivan, Ivan ide ne samo u grad nego i u kino, Ne samo lijepi nego i pametni Ivan ide u grad, Kupit ću Mariji ne samo knjigu nego i čokoladu* itd.

⁴ Između sastavnica *nego/već i* i može stajati intenzifikator *čak*: *Ako, pak, jesu, znači da su svjesno na to »zažmirili«, ne samo amnestirajući, nego čak i promovirajući čovjeka koji je narsrnuo na njihovog (našeg) kolegu.; Kad bi se tragalo za dubljim uzrocima vrienja, moglo bi se*

1. *Ne samo... nego/već (i) ustrojstva* na razini nižoj od rečenične

Ne samo... nego/već (i) ustrojstva pojavljuju se u različitim svojim modifikacijama na svim rečeničnim razinama. Na razini nižoj od rečenične pojavljuju se u ustrojstvima koja stoje na mjestu kojega rečeničnog člana (subjekta, objekta priložne oznake ili atributa, nužno dvočlanih), tj. povezuju istovrsne rečenične dijelove (ili, naravno, skupine istovrsnih rečeničnih dijelova)⁵.

okriviti ne samo etničke i vjerske podjele, klasne i rasne razlike, nego čak i demokratizaciju i globalizaciju.; Odlaze ne samo u Europu, Japan ili Sjevernu Ameriku, nego čak i u slabo naseljeni ruski Daleki istok.

Iza sastavnice *nego* često stoji kvantifikator intenzifikator *ponajviše* i kvantifikatorsko-intenzifikatorska skupina *nego još više*: *Za blagdane, kao i uvijek, za preglasnu glazbu nisu krivi samo oni koji je emitiraju iz svojih domova i automobila, nego ponajviše oni vlasnici ugostiteljskih objekata koji su svoje lokale namijenjene diskretnoj glazbi pretvorili u bučne diskoklubove.; Nije riječ samo o umjetničkoj tonskoj i akustičkoj, pa i kolorističkoj osjetljivosti te majstorskoj Schnittkeovoj partituri, nego ponajviše o proživljenom i utemeljenom osjećanju suvremena glazbenog izraza.; Cilj organizatora je tradicionalizirati gornjogradski karneval te u otkačeno karnevalsko vrijeme u samom središtu grada afirmirati ne samo povijesni nego još više naš suvremeni identitet.; Njegov istup nije bio namijenjen samo krupnim biznismenima i financijerima, pred kojima je govorio, nego još više ulagačima diljem Amerike.; Pojasnili smo da stavove, među ostalim, crpimo i na temelju informacija iz kuće koju je posjetio. Ne samo iz Ilice 21, nego još više i ponajprije iz Ilice 31, gdje je središte nogometne vlade.*

⁵ Zanimljivo je da M. Kovačević u svojim radovima govori samo o koordinacijskome vezniku *ne samo... nego/već (i)*, a pritom navodi i primjere koji nisu primjeri u kojima taj veznik povezuje surečenice nezavisnosloženih rečenica, nego su primjeri u kojima udvojeni veznik (ne koordinator!) povezuje istovrsne dijelove rečeničnog ustrojstva (pa u skladu s time ne može ni biti govora o koordinaciji koja označuje slaganje surečenica u nezavisnosloženu (koordiniranu) surečenicu. Takvi su npr. Kovačevićevi primjeri *S Rusima su ih gonili ne samo po Boci, no i dalje čak iza Dubrovnika* (ustrojstvo *ne samo po Boci, no i dalje čak iza Dubrovnika* dvočlana je priložna oznaka mjesta u jednostavnoj proširenoj rečenici ustrojstva *priložna oznaka društva + predikat + priložna oznaka mjesta (neizrečeni subjekt)*; *Taj razlog ne vrijedi samo za znanost o znakovima nego i za sve nauke uopće* (ustrojstvo *ne samo za znanost o znakovima nego i za sve nauke uopće* objekt je u jednostavnoj rečenici ustrojstva *subjekt + predikat + objekt*), *Ovakvi događaji odnesu glas o Ščepanu ne samo u Mletke, nego i u Carigrad i Peterburg* (ustrojstvo *ne samo u Mletke, nego i u Carigrad i Peterburg* ponovno je priložna oznaka mjesta) itd.). Još je neobičnije da ga nerijetko naziva i korelatorom (a govori o nezavisnosloženim rečenicama te često, kako smo pokazali, i o jednostavnim proširenim rečenicama), a korelacija je pojam koji bi se trebao povezivati isključivo sa subordinacijom, tj. naziv *korelator* upotrebljavati samo kad je riječ o zavisnosloženim rečenicama, a ne o bilo kojemu veznikom paru, tj. udvojenomu vezniku bez obzira na to što on povezuje.

veznik <i>ne samo... nego/već (i)</i> povezuje		primjeri
subjekte		<i>Ovamo stižu <u>ne samo</u> pitanja iz obrazovanja <u>već i</u> ona iz sporta i kulture.</i>
priložne oznake	mjesta	<i>Većina dosad nezaposlenih morala se zadovoljiti zapošljavanjem na određeno vrijeme, i to <u>ne samo</u> u malim privatnim tvrtkama, čiji vlasnici većinom nemaju stalno dovoljno posla, <u>nego i</u> u velikim dioničkim društvima s ugovorenim većim poslovima. To je dobra vijest utoliko što je započelo čišćenje, <u>ne samo</u> u sportu, <u>nego</u> u čitavom hrvatskom društvu.</i>
	vremena	<i>Prozivan sam <u>ne samo</u> u zadnje vrijeme, <u>nego</u> stalno u zadnjih trideset godina. Biskupi bi trebali propovijedati evanđelje <u>ne samo</u> u zgodno <u>nego i</u> u nezgodno vrijeme</i>
	načina	<i>Bilo mi je žao da nije sa mnom, jer ja sam eto imao sreću otputovati tako daleko i doživjeti sjajne prizore po egzotičnim krajevima Anda, pampasa, rijeka čudesnih i posebno atraktivnih <u>ne samo</u> izgledom <u>već i</u> zvučno tajanstvenim imenima. Ocijenio je kako onima koji su obranili Hrvatsku nisu ispunjena očekivanja da će dolaskom slobode živjeti <u>ne samo</u> slobodno, <u>nego i</u> dobro.</i>
	sredstva	<i>Mi smo odlučni braniti našu državu <u>ne samo</u> policijom <u>već i</u> širokim demokratskim pokretom.</i>
	uzroka	<i>Složio bih se u cijelosti sa stavom i mišljenjem novinara Lončara koji je nedavno naveo da bi u Savjet HTV-a trebala biti uključena i Olga Carević <u>ne samo</u> zbog njezinog humanog stava <u>nego i</u> zbog objektivnosti.</i>
attribute	pridjevne	<i>U 86. godini <u>ne samo</u> vitalan <u>nego</u> poletan, energičan i još uvijek s mnogo više entuzijazma nego dvostruko mlađi kolege, hitao je sydneyjskim olimpijskim borilištima kako to može samo čovjek koji istinski voli sport i poštuje sportaše i njihove napore. Kada bismo se malo našalili mogli bismo reći da je ovaj slučaj, <u>ne samo</u> skandalozan, <u>nego i</u> hadezelozan, što znači da se ništa nije promijenilo.</i>
	imenične	<i>Povjesničari, međutim smatraju da su moći <u>ne samo</u> sv. Stjepana <u>već i</u> sv. Ladislava (relikvijar ruke što se i danas čuva u dubrovačkom Samostanu Male braće) dospjele u Dubrovnik najvjerojatnije u vrijeme Ludovika I. Anžuvina (1342.–1382.), kada je Dubrovnik pripojen ugarsko-hrvatskoj državi. Ali, i to je ispit zrelosti Hrvatske, <u>ne samo</u> političara, <u>nego</u> općenito države i njezinih građana.</i>

objekte	<p><i>Naša je kultura, da uporabim jednu Solženjicinovu rečenicu, dijelom moralno bolesna, što može ugroziti <u>ne samo</u> pojedinca stvaraoca <u>nego i</u> svaki ambiciozniji projekt.</i></p> <p><i>Neki rješenja vide u getoiziranju prirode, neki pokazuju što su u okviru svojih zemalja uspjeli od prirode sačuvati, a neki pak stvarno pokušavaju tehnologiju staviti u funkciju <u>ne samo</u> očuvanja prirode <u>već i</u> potenciranoga razvoja.</i></p> <p><i>Ipak, najveći uspjeh postigao je uspješno suprotstavljajući se namjeri Washingtona da Amerika formira svoj zasebni raketni kišobran, predloživši da Rusija i SAD zajednički tvore raketni štit koji će jamčiti sigurnost <u>ne samo</u> njihovim zemljama <u>nego i</u> Europi i taj njegov potez naišao je na podršku zapadno-europskih lidera.</i></p>
---------	--

Značenje je udvojenog veznika *ne samo... nego/već (i)* koji povezuje istovrsne rečenične dijelove uvijek sastavno (*i... i*), a ne suprotno (vidi 2. poglavlje). U povezivanju rečeničnih dijelova ne pojavljuje se veznik *ne samo da/što... nego/već (i)*. On povezuje samo surečenice nezavisnosloženih rečenica.

2. *Ne samo (da/što)... nego/već (i) ustrojstva u nezavisnosloženim rečenicama*

U nezavisnosloženim rečenicama potvrđeni su udvojeni veznici *ne samo... nego/već (i)* i *ne samo da/što... nego/već (i)*. Umjesto veznika bez sastavnice *da/što* mogu se uvrstiti veznici s tom sastavnicom, dok obrnuto nije uvijek moguće:

Konkurencijska utrka je ne samo glavna zaštita potrošača (na što se Washington poziva) nego i glavni poticaj razvitku proizvodnih snaga (tako je govorio Marx), nacionalnog bogatstva i blagostanja (tako je formulirao Keynes).

> *Ne samo da je konkurencijska utrka glavna zaštita potrošača (na što se Washington poziva), nego je i glavni poticaj...*

SDP je ne samo opstao, nego i pobijedio zato što je imao ispravan stav o nacionalnom pitanju.

> *Ne samo da je SDP opstao, nego je i pobijedio...,*

ali rečenica:

Ne samo da nije pametna, nego je glupa

(ne može se preoblikovati u rečenicu s *ne samo... nego/već (i)* veznikom, nego samo u pravu suprotnu rečenicu s negacijom i veznikom *nego: Nije*

pametna, nego je glupa ili u jukstapozicijsku rečenicu: *Nije pametna, glupa je*)

Ne samo da mi nije pomogao, nego mi je odmogao.

> **On mi/meni ne samo nije pomogao, nego mi je odmogao.*

> **On ne samo nije mi/meni pomogao, nego mi je odmogao.*

> **On ne samo nije pomogao mi/meni, nego mi je odmogao.*

U daljnjemu tekstu pokušat ćemo objasniti zašto je tako, tj. zašto udvojeni gradacijski veznici sa sastavnicom *da/što* i ti veznici bez te sastavnice nisu uvijek zamjenjivi.

Evo nekoliko primjera nezavisnosloženih rečenica s *ne samo da/što... nego/već* veznikom:

Time neretvanske lađe, ne samo da su spašene od padanja u zaborav, već ih je svakim danom sve više.; Naime, ne samo da bazen nitko od Jakuševčana nikada nije ni tražio, nego su na sâm spomen te bazenske mogućnosti razrogačili oči ne vjerujući vlastitim ušima.; Ne samo da se nije vratio na vrijeme, već je u svom kratkome izletu zaradio i još dvije kaznene prijave.; Ne samo da se pogoršao odnos ostvarenog prihoda prema rashodima- sa 99,1 posto u 1998. na 98,5 posto u prošloj godini, već je konačni financijski rezultat poslovanja poduzetnika duboko u minusu.; Jer, pobjedom Šveđanke Ase Carlsson 7-6 (6), 1-6, 6-1 ne samo što je eliminirana Iva Majoli, nego je time i posljednji od hrvatskih natjecatelja završio s nastupom.; No nakon izborne pobjede šestorice, problemi u agraru ne samo što nisu riješeni, već su i dalje vrlo teški.; Zato gospodin Pavić, velik medijski bos i ljubitelj istine, u svojim novinama ne samo što nije dopustio objavljivanje tih par notornih činjenica s konferencije za tisak i iz sindikalnog miljea, nego ne dopušta niti riječi o tome da su on i Kutle ne baš tako davno bili slizani kao prst i nokat.

Za razliku od *ne samo ... nego/već (i) ustrojstva* koja mogu povezivati i sastavnice višechlanih rečeničnih dijelova (subjekta, priložne oznake, objekta) i surečenice nezavisnosložene rečenice, *ne samo da/što... nego/već (i)* pojavljuju se samo kao rečenični udvojeni veznici.

Iako bi se na prvi pogled moglo pomisliti da bi se po analogiji s razlikovanjem isključnih i eksceptivnih rečenica⁶ možda moglo govoriti o nezavisnosloženim *ne samo ... nego i* i o zavisnosloženim korelativnim *ne samo što/da ... nego i* ustrojstvima, ipak nije tako.

⁶ Po našem mišljenju treba razlikovati jukstapozicijske isključne rečenice (s konektorima *samo i jedino*) od zavisnosloženih eksceptivnih rečenica (tako ih naziva M. Kovačević) sa subordinatorima *samo što i jedino što*.

Što su *da* i *što* u tim ustrojstvima? *Da* je u takvim ustrojstvima moguće tumačiti kao suprotni veznik, točnije suprotni gradacijski veznik⁷. Moguće ga je tumačiti i kao sastavni veznik.⁸ *Da* kao suprotni veznik dobro je potvrđen u *Akademijinu rječniku* (dalje *Arj*): “kao ali, no, veže rečenice ili riječi od kojih je druga ili sasma ili doñekle prvoj suprotna” i obrađen na nekoliko stranica. Pod natuknicom *da* (str. 192) stoji također i ovo: “da stoji bez potrebe i za riječima ne samo (takmo)”⁹ te dalje u obradbi (str. 209) “da može imati uza se drugih riječi koje mu dodaju svoje značenje”. Dalje se te riječi nabrajaju, pa se tako (str. 212, točka 37.) spominju i *samo, istom (ištom, isto, listo, listor), tek (teke)*.¹⁰

Kako je u ta ustrojstva uveden *što*¹¹? Vjerojatno činjenicom da je u mnogim (zavisnosloženim) vezničkim ustrojstvima veznik *što* zamjenjiv veznikom *da*.

Bez obzira na njihovo podrijetlo i značenje, *da* i *što* u tim ustrojstvima nisu subordinatori (o njima bi se kao o subordinatorima moglo možda razmišljati samo u izričnome kontekstu) te su, prema tomu, složeni veznici s česticama *da* i *što*, tj. složeni veznici *ne samo da... nego/već (i)* i *ne samo što... nego/već (i)* udvojeni koordinacijski veznici.

Najjednostavniju nezavisnosloženu rečenicu s *ne samo da/što... nego/već (i)* ustrojem, npr.:

Ne samo da/što je lijepa nego je i pametna.

možemo preoblikovati na različite načine (u tablici navodimo ustrojstveni model, naš preoblikovani primjer te primjere za ustrojstveni model preuzete iz korpusa¹²):

⁷ Veznik je *da* kao (između ostaloga i) suprotni veznik potvrđen u hrvatskostaroslavenskim tekstovima. Na to da se suprotni veznik *da* pojavljuje u gardacijskim *ne samo da... nego i* rečenicama upozorava Milan Mihaljević (2003:21).

⁸ I. Grickat tvrdi da je *da* u staroslavenskome mogao biti i sastavnim veznikom (1975:103).

⁹ Donose se primjeri: *Ne samo da smrtno sgrišuje, da presmrtno*. Naručn 18a; *Ter ne samo da se lini obrnuti k našoj viri*. P. Hektorović 92 (zanimljiv primjer jer nema dijela rečenice koji uvodi druga sastavnica složenoga udvojenog veznika); *Ah, ne samo da odgovora na me tužbe da ne daje, ma se gluši*. I. Gundulić 47; *A oni ne samo da bi se suprotivili i oprli lupežima, ma još dopuštaju nima slobodu*. J. Matović 400. Iz tih se primjera vidi da se na mjestu veznika *nego* u tome udvojenome vezniku upotrebljavaju *da* i *ma*, tj. da su udvojeni veznici *ne samo da... da i ne samo da... ma*. Pod natuknicom *ne* spominju se (str. 787) još i ovi zastarjeli udvojeni veznici: *ne samo... ali, ne samo... da, ne samo... dali, ne samo... damu, ne samo... ma*.

¹⁰ U Broz-Ivekovićevu rječniku se kao posljednje značenje riječi *što* nalazi: 12) *što u rečenici sastavljeno sa riječima* kao (što), mjesto (što), nego (što), osim (što), samo (što), tek (što) itd.

¹¹ U pregledanome je korpusu češće potvrđeno *ne samo da* od *ne samo što*; također je potvrđeniji drugi dio udvojenoga veznika *nego* od *već*. U dijelu korpusa koji sadržava književne tekstove u starijim je izvorima potvrđeniji *već*.

¹² Primjeri koji se donose u ovome radu preuzeti su iz *Riznice hrvatskoga jezika*, hrvatsko-ga jezičnog korpusa, koji je dostupan na internetskoj adresi <http://ihj.riznica.hr>.

1. u gradacijske rečenice

ustrojstveni model	primjer
<i>(zanimjekani glagol)</i> <i>samo... nego</i> ⁱ¹³	<i><u>Nije samo</u> lijepa <u>nego</u> je i pametna.</i> <i><u>Nije došao samo</u> on <u>nego</u> i ona.</i>
<i>ne samo da... i</i>	<i><u>Ne samo da</u> je lijepa, <u>i</u> pametna je.</i> <i><u>Ne samo da</u> je ponašanje u organizaciji određeno brojnim pravno-prinudnim društvenim zahtjevima; i vanpravni zahtjevi, pa i dispozitivna očekivanja su sistematizirana (oko nekih osnovnih pojmova ekonomičnosti, etičkog kodeksa, lex artis itd.), često su izričito formulirana, objavljena i kodificirana. Eugen Pusić, <i>Nauka o upravi</i></i>

2. u sastavne rečenice

ustrojstveni model	primjer
udvojeni veznik <i>i... i</i>	<i>Ona je <u>i</u> lijepa <u>i</u> pametna.</i>
veznička skupina <i>i</i> <i>(još) k tomu/usto/osim toga/povrh toga</i>	<i>Ona je lijepa <u>i</u> (još) <u>k tomu/usto/osim toga/povrh toga</u> pametna.</i> <i>To više što većini Slavonaca i Baranjaca nije jasno kako je uopće moguće da se netko za kim je raspisana tjeralica zbog ratnog zločina mogao slobodno kretati Hrvatskom <u>i još uz to</u> biti izabran te obnašati dužnost dožupana.; Tako sada ova jedna nacija, već ionako na samome začelju kulturne Europe, populacija čija je pismenost i bez novih »poboljšanja« na vrlo niskim granama (čak i u visokoobrazovanom segmentu!), umjesto jednog koliko-toliko normalnog, dobiva dva suprotstavljena <u>i još povrh toga</u> treći, kompromisni, »školski« pravopis.</i>

¹³ D. Raguž udvojeni veznik zapisuje kao *(ne) samo... nego i...* pokazujući tako da se sastavnica *ne* može izostaviti kad se u rečenici nalazi zanimjekani predikat. Postavlja se pitanje kako pri bilježenju udvojenih veznika i korelatora označiti gornji član vezničke skupine kad je on zadan kategorijalno, a ne leksički; kako npr. bilježiti i kako se odnositi prema činjenici da funkciju gornjeg člana udvojenog veznika preuzima zanimjekani predikat (kao u ovome slučaju), ili da je gornji član posljedičnoga korelatora npr. elativ ili necesitativna riječ itd.

3. u jukstaponirane nezavisnosložene rečenice

ustrojstveni model	primjer
<p><i>ne samo da/što</i> sastavnica u prvoj surečenici¹⁴</p>	<p><i><u>Ne samo da je lijepa, pametna je.</u> / <u>Ona ne samo da je lijepa, ona je pametna</u></i></p> <p><i>Što se globalizacije Hrvatske tiče, nas očekuje vrlo brzo gubitak određenog suvereniteta, mi <u>ne samo da</u> želimo ući u Europu, mi ćemo uskoro biti usisani.; Povećavanje podjele rada <u>ne samo da</u> povećava ukupno vrijeme što ga na pripremu i završnu doradu gubi sve veći broj sudionika i sudionica, koji u jednom trenutku mogu raditi samo na jednom dijelu pojedinog proizvoda: ono stvara daljnje probleme usklađivanja tempa svake pojedine operacije i prijenosa dijelova odjavnih predmeta s jednog radnog mjesta na drugo.; <u>Ne samo da</u> se nisu usudili pobuniti se, ne, oni su i puzali, ulagivali se i grbili pred ljudima koje su morali da preziru. Ulderiko Donadini. <i>Kroz šibe.</i>; <u>Ona ne samo da</u> nas podsjeća na veličanstvenu grivu kralja životinja, ili na veličanstvene grive što ih nose mnogi moderni muškarci i žene: kosa što podrhtava preduvjet je mladenačke, neukročene i nesputane, seksualnosti.; S druge strane, “Tempera” u izvedbi Cubisma može se protumačiti obrnuto: <u>ne samo da</u> se i u originalnoj Gibonijevoj verziji vidi da se radi o briljantnoj pjesmi, odjevena u novi aranžmanski ogrtač djeluje poput kubanskog klasika.; Uostalom, <u>ne samo da</u> je na »Zagreb gori« sve počelo sličiti na godišnje skupove »društva istih pjesnika«, promijenjeno stanje domaće rock-scene nakon dvogodišnje inventure u prvi je plan izbacilo neka druga imena.; <u>Ne samo da</u> je gotovo cijeli program bio praćen klavirom kao intonacionom poštapalicom, zapjev ansambla bio je glasovno skroman, mjestimično bojažljiv.; <u>Ne samo da</u> se odjeća pojavljuje na određenu mjestu i u određenu vremenu, njome mora „govoriti” — to jest, nositi je — određena osoba.; <u>Ne samo da</u> je kazališno ta antiteza potrošena, imali smo je i nagleđali se u Zrinjskom. Petar Selem, <i>Doba režije</i></i></p>

¹⁴ I po većemu broju primjera koje donosimo vidi se da je riječ o dobro potvrđenome ustrojstvu, osobito u publicističkome funkcionalnom stilu.

zanimikani glagol u
prvoj surečenici
(moguća inverzija)

*Nije samo lijepa, (i) pametna je.//(I) Pametna je, nije
samo lijepa.*

Rečenicama toga tipa, dakle rečenicama ustrojenim po modelu *Ne samo da je lijepa nego je i pametna* bliže je sastavno značenje, npr. *Ne samo da je lijepa nego je i pametna*, ‘I lijepa je i pametna’ *Ne samo da nije lijepa nego nije ni pametna*, ‘Nije ni lijepa ni pametna’. Postoji međutim i drugi tip takvih rečenica naglašeno suprotnoga značenja (u njemu su surečenični sadržaji u antonimnome odnosu, a u prvoj je surečenici, u pravilu, vidi dalje u tekstu, zanimikani glagol) – to značenje, uz sastavno, imaju isključivo *ne samo da/što ... nego* ustrojstva, npr. značenje je rečenica *Ne samo da nije došao k meni, nego je otišao iz grada*, *Ne samo da nije marljiva, nego je lijepa* naglašeno suprotno: ‘Nije došao k meni, nego naprotiv, otišao je iz grada’, ‘Nije marljiva, nego upravo suprotno, lijepa je’. Upravo je to tip rečenica (rečenice naglašeno suprotnog značenja sa zanimikanim predikatom u prvoj i potvrdnim u drugoj surečenici) za koje smo na početku poglavlja pokazali da se ne mogu preoblikovati u *ne samo... nego/već (i)* rečenice).

Da je tako, tj. da je njihovo značenje suprotno, a ne sastavno, pokazuje i to da su potvrđene i rečenice i tekstne cjeline s *ne samo da ... nego naprotiv, ne samo da ... nego suprotno*, tj. (u tekstu) *Ne samo da ... Naprotiv*, npr.:

Nažalost, svijest o štetnosti cigareta, u Hrvatskoj ne samo da nije ni do nožnog palca Amerikancima, nego suprotno, iz godine u godinu broj potrošača, osobito među mladima i ženama, progresivno raste.; Ne samo da se predstava nije u tom skoro udvostručenom prostoru izgubila, rasula. Naprotiv, dobila je neki novi, širi dah, grupne kompozicije dobile su na plasticitetu, obrisi su postali širi, artikulacija događanja jasnija i preglednija. Petar Selem. Doba režije

Takve su rečenice uvijek utemeljene na antonimnome odnosu sadržaja dviju supostavljenih surečenica, npr. *Ne samo da nije ružna, nego je zaista lijepa* (ili u navedenim primjerima: *nije ni do nožnog palca – progresivno raste; izgubila se, rasula se – dobila je neki novi, širi dah*) i upravo iz tih antonimnih rečeničnih sadržaja proizlazi njihovo naglašeno suprotno značenje. Formalno ih najčešće označuje zanimikani predikat u prvoj surečenici¹⁵, a uvijek mogućnost uvr-

¹⁵ Točnije rečeno, zanimikani predikat u prvoj surečenici (uz potvrdni predikat u drugoj surečenici) označuje da je svakako riječ o rečenicama suprotnog značenja, ali suprotno je značenje moguće i u nekim ustrojstvima sa ‘simetričnim’ odnosom predikata (vidi dalje u tekstu).

štavanja sastavnice *naprotiv, upravo suprotno, upravo obrnuto* itd., dakle sastavnice jasnoga suprotnog značenja umjesto ili iza *nego/već*.

Da razlika među rečenicama sastavnoga i suprotnoga značenja bude još veća, treba reći i da je funkcija modifikatora *samo* u njima različita: u rečenicama sastavne semantike on je pravi (neispustivi) restriktor kojemu niječnica *ne* sužava opseg značenja (Ne samo da je lijepa nego > “nije samo, jedino, isključivo lijepa, nego je i pametna”, a u rečenicama suprotne semantike on nije restriktor nego (ispustivi) intenzifikator (npr. u gornjemu primjeru: *Ne samo da nije ni do nožnog palca Amerikancima, nego suprotno, ...* > *Ne da nije ni do nožnog palca Amerikancima, nego suprotno, ...*).

Riječ je dakle o jednome sintaktičkom (ako uzimamo u obzir samo veznik, a ne i odnos predikata) i dva semantička tipa, tj. nezavisnosložene rečenica s udvojenim veznikom *ne samo... nego/već (i)* mogu imati i sastavno i rastavno značenje.¹⁶

Sastavno značenje *ne samo... nego/već (i)* ustrojstvo ima kad se njime izriče da tko uz koju osobinu ima i koju drugu; da tko uz jednu radnju izrečenu glagolom obavlja i drugu, da je tko/što uz jedno stanje izrečeno glagolom i u kojemu drugome stanju itd., ovisno o vrsti riječi koja se nalazi unutar toga ustroja¹⁷, dakle to je značenje: *i X i Y*.

Pritom riječi (rečenični sadržaji) kojima se izriče svojstvo, radnja, stanje itd. nisu u antonimnome odnosu (npr. *lijepa – pametna; dobar – pošten, zao – pokvaren, raditi – učiti, smetati – ići na živce: Ne samo da je lijepa nego je i pametna; Ne samo da je dobar nego je i pošten; Ne samo da je zao nego je i pokvaren; Ne samo da voli raditi nego voli i učiti; Ne samo da mi smeta, nego mi ide na živce.*).

Suprotno značenje *ne samo... nego/već (i)* ustrojstvo ima kad se njime izriče da tko nije ispunio kakvo očekivanje nego ga je iznevjerio tako da je učinio što posve suprotno od očekivanoga, da je osobina koju ima posve suprotna od

¹⁶ Kovačević o tome ne vodi računa: on govori samo o restriktoru *samo* nijekanjem koje se isključuje “njegovo apsolutno djelovanje i nužno predodređuje navođenje usporednog, po pravilu sintaksički istorodnog elementa kao poredbenog korelata”. Što se sintaktičke usporednosti tiče, vidjet ćemo u daljnjemu tekstu da je i ta tvrdnja upitna, tj. da prvi član veznika može uvesti priložnu oznaku (mjesta, vremena, uzroka itd.), a drugi (mjesnu, vremensku, uzročnu itd.) zavisnu surečenicu.

¹⁷ Vrsta riječi ne mora biti ista s lijeve i desne strane, npr: *Ne samo da je pametan nego je i pravi prijatelj, Ne samo da svira nego je i dobar pjevač* itd. Ti primjeri međutim pokazuju da je u prvome primjeru u kojemu je riječ o odnosu pridjev – imenica pozornost usmjerena upravo na “pridjevnu” kakvoću imenice *prijatelj* (pouzdanost, odanost itd.), a u drugome na glagolsku motiviranost imenice *pjevač* (*Ne samo da svira ... nego i dobro pjeva*).

očekivane itd., da je radnja koja se dogodila posve suprotna od očekivane, dakle to je značenje *ne X, nego Y*.

Pritom su riječi (rečenični sadržaji) kojima se izriče svojstvo, radnja, stanje itd. u antonimnome (*ispuniti očekivanje – razočarati, očistiti – zaprljati, pametan – glup: Ne samo da nisu ispunili naša očekivanja, nego su nas posve razočarali, Ne samo da nije ništa očistio, nego je i zaprljao cijelu kuću; Ne samo da nije pametan, nego je glup.*) ili u gradacijskome odnosu (*Ne samo da je lijepa, nego je prelijepa, Ne samo da je dobar učenik, nego je najbolji učenik u školi*).

U rečenicama sastavne semantike ne stavlja se zarez ispred *nego/već*, a u rečenicama suprotne semantike trebao bi stajati zarez ispred *nego/već*.

S tog se razloga, dakle s razloga što je sa semantičkoga gledišta riječ o dva ustrojstvima, a ne o jednome ustrojstvu, te rečenice u različitim gramatikama i radovima svrstavaju ili u sastavne ili u suprotne rečenice, pokušava ih se naime „ugurati“ u samo jednu od vrsta nezavisnosloženih rečenica. Očito je da se primjenjivao semantički kriterij i to semantički kriterij koji nije uzimao u obzir podijeljenost njihova značenja na sastavno i na suprotno. Griješe prema tome i oni gramatičari koji ih svrstavaju (samo) u sastavne i oni gramatičari koji ih svrstavaju (samo) u suprotne rečenice. Hoće li međutim njihovo značenje biti sastavno ili suprotno ovisi o tome kakvi su predikati u surečenicama (zanijekani u prvoj i u drugoj surečenici ili nezanijekani u prvoj i u drugoj surečenici daju rečenicu sastavnog značenja¹⁸, a zanijekani u prvoj surečenici i nezanijekani u drugoj rečenicu suprotnog značenja), ali čini nam se da to ne može odrediti njihov strukturno-semantički tip, pa je stoga možda pogrešno svrstavati te rečenice u koji od poznatih rečeničnih razreda (sastavne ili suprotne) nego da ih je metodološki ispravnije svrstati u poseban razred koji nije podrazred ni sastavnih ni suprotnih rečenica, čije rečenice mogu imati sastavno ili suprotno značenje. U takvim se rečenicama gradacija ostvaruje kao sintaktička kategorija, pa se slažemo s M. Kovačevićem (1987: 235) da ih treba promatrati kao poseban tip koordiniranih rečenica, ne uvodeći ih ni kao podrazred sastavnih ni kao podrazred suprotnih rečenica. Ipak, ako se već s kojega razloga takve rečenice svrstava u koji od postojećih razreda, svakako ih je bolje svrstati u suprotne rečenice zbog formalnih pokazatelja suprotnosti: suprotnoga veznika *nego/već*, moguće suprotne interpretacije sastavnice *da*, zbog njihova „negativa“, tj. konverzije u rečenicu sa suprotnim veznikom *a ne samo* (vidi točku 7.).

¹⁸ Sastavno značenje imaju i rečenice u kojima je predikat druge surečenice zanijekan, a prve nije, ali samo kad su predikati antonimnoga značenja, npr. *Ne samo da je pametna nego nije ni ružna*, tj. ‘I pametna je i lijepa’.

Zanimljivo je međutim da Kovačević ne uočava da je zapravo riječ o dva sintaktička ustrojstva (s obzirom na zanijevanost/nezanijevanost glagola u surečenicama), tj. o prvome u kojemu su oba predikata ili zanijevana ili nezanijevana (on razglaba samo o tome modelu), i drugome u kojemu je prvi zanijevan, a drugi nije, te on piše: “Djelovanje negativnog eksponenta ograničeno je samo na restrigirani dio rečenice, tako da negacija nema uticaja na preostali dio rečenice (ili klauze), posebno ne na predikat koji može biti i u afirmativnoj i u negativnoj formi, s tim da su *nužno u obje klauze predikati istorodni* (ili odrični ili potvrdni)”, i dalje: “Negativni eksponent, međutim, očito ima uticaja na izbor veznika postcedentnom poredbenom korelatu koji se uvodi suprotnim veznikom *nego* (veznikom što u suprotnim rečenicama dolazi samo uz negiran predikat prve klauze). Na taj je način, poput negiranog predikata, negirani restriktor predodredio formu postcedentnom poredbenom korelatu. Tako je ovaj tip konstrukcije nastao na modelu suprotnih rečenica. Semantički, međutim, ove konstrukcije sa suprotnim gotovo da nemaju dodirnih crta.” Dakako da u rečenicama u kojima su “u obje klauze predikati istorodni (ili odrični ili potvrdni)” nema suprotnoga značenja, ali Kovačević previđa činjenicu da postoje i ustrojstva s *ne samo ... nego/već (i)* udvojenim veznikom u kojima je zanijevan samo predikat u prvoj surečenici (dakle kao i u suprotnim *nego* konstrukcijama) i koje imaju suprotno značenje. Dalje Kovačević zaključuje: “Po tome se vidi da su ove konstrukcije, iako po formi podudarne sa suprotnim, semantički bliže kopolativnim...” Rekli bismo na to da te rečenice (dakle s dva istorodna predikata) nisu ni sa suprotnima istovjetne ni po obliku (one, tj. suprotne imaju, upravo obrnuto, zanijevani predikat u prvoj surečenici, a potvrdni u drugoj, isti im je samo veznik, iako je i to upitno ako se uzme u obzir da je u jednama *samo* restriktor, a u drugima intenzifikator) ni semantički.

Drugi pak naš model (suprotnog značenja) istovjetan je sa suprotnim rečenicama i sintaktički i semantički.

Suprotno značenje M. Kovačević pripisuje svim *ne samo... nego/već (i)* ustrojevima, a „naglašeno suprotno značenje“ prepoznaje samo u rečenicama s „pseudonegiranim predikatom“. Riječ je o situacijama u kojima *ne* nije u izravnome kontaktu sa *samo*, nego između te dvije sastavnice prvog člana udvojenoga veznika dolazi predikat, te se čini da *ne* negira predikate, npr:

Jer, predsjednik ne traži od mene samo reinterpetaciju tuđih mišljenja, nego zahtijeva stav.

Takvi su primjeri mogući kad je riječ o glagolskome predikatu, a M. Kovačević (1987:229) to smatra „pseudonegacijom predikata“: „Da u pitanju nije negacija nego pseudonegacija predikata, vidi se po tome što navođenje postcedentnog

gradacionog korelata isključuje semantički odnos suprotnosti i svodi ulogu negativnog eksponenta na negaciju restriktora. “Svakako se slažemo da tu nije riječ o pravoj negaciji predikata, a to pokazuje i činjenica da takve rečenice ne mijenjaju svoje značenje u preoblici u kojoj je *ne* u kontaktu sa *samo*:

Jer, predsjednik traži od mene ne samo reinterpretaciju tuđih mišljenja, nego zahtijeva stav.

Dalje Kovačević zaključuje da je „ovaj tip konstrukcije (s pseudonegacijom predikata u *ne... samo... nego/već (i) ustrojstvima*; napomena naša) strukturno složeniji od prethodnih (2) po tome što predikati formalno nisu istorodni (prvi je negiran, a drugi afirmativan), a semantički su oba istorodna, *i to obavezno potvrđna (afirmativna)*, što se postiže tek navođenjem postcedentnog korelata, bez koga bi sadržaj prve klauze bio obrnut od onog što ga ona ima u okviru gradacione konstrukcije (bio bi odričan, sa apsolutnim djelovanjem restriktora). Ovaj tip konstrukcija pokazuje još veću vezu sa modelom suprotne rečenice: jer veznik *nego* zaista uvodi klauzu uz formalno negiran predikat prethodne.“ M. Kovačević daje valjane zaključke, ali treba reći da ih pogrešno povezuje samo sa skupinom rečenica u kojima je prisutna „pseudonegacija“ predikata. To pokazuje činjenica da je preoblika u kojoj predikat nije zanijekan, nego je niječnica *ne* preseljena uz *samo*, isto tako naglašeno suprotnog značenja (važno je napomenuti da dakle uz ustrojstva sa zanijekanim predikatom u prvoj surečenici i potvrdnim u drugoj suprotno značenje imaju i rečenice s predikatom koji može biti pseudonegiran).

Pokazali smo da konstrukcije s formalno raznorodnim predikatima postoje i tamo gdje su *ne* i *samo* u kontaktu, dakle u rečenicama u kojima nema nužno pseudonegacije predikata, da i te rečenice imaju naglašeno suprotno značenje te da je dakle riječ o široj skupini *ne samo da/što... nego/već (i) ustrojstava* naglašeno suprotnog značenja (a koje se formalno može uvijek ovjeriti tako da se uz *nego/već* uvrste verifikatori *suprotno, obrnuto od toga* i sl. i pokuša izostaviti *samo* u prvoj sastavnici udvojenog veznika – on je u rečenicama suprotnog značenja ispustivi intenzifikator) u kojima sadržaji surečenica ili rečeničnih dijelova stoje u antonimnome, suprotnome odnosu.¹⁹

¹⁹ Tako će npr. suprotno značenje imati ustrojstva u kojima su udvojenim vezikom obuhvaćeni sadržaji antonimnog značenja: *lijepa – ružna: Ona ne samo da nije lijepa, nego je ružna.* Glup – inteligentan: *On ne samo da nije glup nego je veoma inteligentan (> nego je naprotiv veoma inteligentan);* raditi – ljenčariti: *On ne samo da ništa ne radi nego po cijele dane ljenčari (> nego naprotiv po cijele dane ljenčari;* danju – noću: *Oni ne samo da ne vole raditi danju, nego vole raditi noću (> nego naprotiv vole raditi noću).* (Za razliku od rečenica *Oni ne samo da ne vole raditi danju nego ne vole raditi ni noću* i *Oni ne samo da vole raditi danju nego vole raditi i noću* u kojima su predikati istorodni u obje surečenice, tj. u obje surečenice ili potvrdni ili zanijekani, i koje imaju sastavno značenje (‘oni vole raditi i danju i noću’, ‘Oni ne vole raditi ni danju ni noću’).

Tablica pokazuje kako se raspodjeljuju semantičke i sintaktičke značajke nezavisnosloženih rečenica s *ne samo... nego/već (i)* i *ne samo da/što... nego već (i)* udvojenim veznicima:

značenje	veznik	odnos predikata	odnos surečenica
sastavno	<i>ne samo... nego/već (i)</i> <i>ne samo da/što... nego već (i)</i>	simetričan: zanijekani – zanijekani potvrđni – potvrđni	nije antoniman
		potvrđni – zanijekani	antoniman
suprotno	<i>ne samo da/što... nego/ već (i)</i>	zanijekani – potvrđni	antoniman
	<i>ne samo... nego/već (i)</i>	pseudozanijekani predikat	antoniman

Napomenimo tu da rečnične dijelove i surečenice zavisnosloženih rečenica povezuje samo *ne samo... nego/već (i)* veznik. Veznik *ne samo da/što... nego/ već (i)* veznik je samo nezavisnosloženih rečenica, tj. udvojeni koordinatori.

3. *Ne samo... nego/već (i) ustrojstva u zavisnosloženim rečenicama*

Ne samo... nego/već (i) ustrojstva u zavisnosloženim rečenicama obvezatno se upotpunjuju subordinatorima koji uvode (dvije) surečenice:

I glas njihov, ne samo kad bi pjevale već i kad bi progovorile bilo što, zvuči tako da nijesi mogao misliti na ono što vele, već ti se činilo da su to same ljubavne riječi.

Ne samo zato što sam nagrađen, već zato jer sam dobio nagradu grada u kojemu nisam rođen, ali u kojemu živim i radim punih 35 godina, rekao nam je Juranić

U vezi s *ne samo ... nego/već (i) ustrojstvima u zavisnosloženoj rečenici (pri čemu su i gornji i donji dio udvojenoga veznika dopunjeni subordinatorom, npr. *ne samo kad... nego i kad, ne samo zbog toga što... nego i zato što* itd. postavlja se pitanje jesu li navedene skupine složeni subordinacijski veznici (korelatori), tj. pitanje koji je kriterij da se utvrdi pripada li *ne samo ... nego* koordinacijskomu povezivanju surečenica zavisnosložene rečenice ili je pak riječ o sastavnicama korelatora koji uvodi poseban tip zavisnosloženih rečenica, pa mo-*

žemo govoriti o nezavisnosloženim gradacijskim rečenicama i o zavisnosloženim gradacijskim rečenicama (različitih vrsta)

Protiv toga da je riječ o vremenskim, mjesnim, načinskim, uzročnim gradacijskim korelatorima jest činjenica da su moguće rečenice u kojima prvi dio toga veznika (*ne samo*) uvodi rečenični dio (npr. priložnu oznaku, dopunu glagolu govorenja, objekt), a drugi zavisnu surečenicu (adverbijalnu, izričnu, objektnu itd.) te da prvi i drugi dio toga veznika mogu uvesti različite zavisne surečenice (npr. vremensku i mjesnu, uzročnu i namjernu). Iz toga se može zaključiti da je riječ o gradacijskome okviru (složenome vezniku *ne samo... nego/već (i)*) koji je u zavisnosloženoj rečenici u kontaktu sa subordinatorima koji uvode dvije (istovrsne ili raznovrsne surečenice), ali koji se s njima ne stapa, te svaki član tako nastale skupine zadržava svoju sintaktičku ulogu i svoje značenje. Dokaz je tomu da se unutar okvira ustanovljena udvojenim gradacijskim veznikom mogu naći i jedinice koje pripadaju različitim sintaktičkim razinama (npr. vremenska surečenica i vremenska priložna oznaka), pa i one koje pripadaju i različitim sintaktičkim i različitim semantičkim razinama (npr. vremenska surečenica i priložna oznaka načina):

priložna oznaka uzroka – uzročna surečenica: *Spremnost na suradnju s Haagom u više je navrata pokazana, ne samo na riječima nego i tako što su drugi generali ili visoki vojni časnici potaknuti da se predaju Haagu*».

uzročna surečenica – priložna oznaka uzroka: *Nedopustivo nisko ulaganje u istraživanje i razvoj (IiR) u Hrvatskoj pogubno je ne samo zbog toga što je svota mala nego zbog dvaju skrivenih razloga.; Razmak od pet godina bio je neophodan ne samo zato što se smišljala dobra priča, nego iz mnogo prozaičnih razloga.; I to ne samo zato što o nama stvara sliku veće bijede od one u kojoj stvarno živimo, već zbog sigurnosti putnika i ostalih u prometu.; Osmanov mu je monolog – ne samo zato što je bio monolog nego i zbog drugih svojih sadržajnih i stilskih osobina – ličio na nekakvo pokajanje*

vremenska surečenica – priložna oznaka vremena: *Na temelju žalbe zadarskog Državnog odvjetništva Meri je prije dva tjedna puštena iz pritvora da se brani sa slobode ne samo dok ne rodi nego i u potpunosti.*

vremenska surečenica – priložna oznaka načina: *Policija treba raditi svoj posao, ali ne samo kad se izgrede dogode nego i preventivno.*

priložna oznaka mjesta – vremenska surečenica: *Možemo se sastajati ne samo na trgu nego i kad god ti ovuda prolaziš.*

priložna oznaka načina – načinska surečenica:

Hrvatska i Makedonija imaju istovjetne poglede na europsko udruživanje te izražavaju zajedničku želju da se u taj proces što prije uključe, i to ne samo formalno nego i time što će ostvariti europske standarde i kriterije.

Ustrojstvo „uokvireno“ *ne samo... nego/već (i)* veznikom u zavisnosloženoj rečenici (dakle uvijek je nužno riječ o dvjema surečenicama jer taj veznik nužno podrazumijeva binarni odnos) nalazi se u sastavnome (*i...i, ni...ni*) ili suprotnome okviru (*nego obrnuto, nego baš suprotno*) po istim pravilima po kojima se u takvim „okvirima“ nalaze surečenice nezavisnosložene rečenice. Npr. rečenica s potvrđnim predikatima u obje surečenice i neantonimnih surečeničnih sadržaja:

Dolazio sam u hotel ne samo da bih upoznao Mariju nego i da bih popričao s Anom ima naglašenije sastavno značenje ‘*Dolazio sam u hotel i da bih upoznao Mariju i da bih popričao s Anom*’,

a rečenica sa zanimjanim predikatima u prvoj surečenici i antonimnih rečeničnih sadržaja, npr. *Bojao sam se ne samo da mi neće dati novac, nego da će ga i uzeti od mene* ima naglašenije suprotno značenje ‘*Bojao sam se da mi neće dati novac, nego (naprotiv) da će ga uzeti od mene*’.

Subordinator u gradacijskome okviru podliježe modifikaciji samo na drugome mjestu (što je logično, jer je na prvome mjestu on uvijek modificiran restriktorom/intenzifikatorom *samo*), tj. iza *nego* (npr. *ne samo zbog toga što... nego ponajprije/prije svega/na prvome mjestu/prvenstveno/posebno/i/osobito zato što, ne samo kad... već i kad*) itd.:

Stara bolnica treba postati sveučilišnim zdanjem, ne samo zato da taj golem kompleks ostane u hrvatskom vlasništvu nego ponajprije stoga što je Dubrovniku potrebno sveučilište kako bi se mladima omogućilo da studiraju, a potom i ostaju u svome Gradu.; Ne samo zato što publika prvi put ima prilike vidjeti fotografije slavnog slikara, već napose zato što fotozapisi čuvaju sjećanja na tragične moravske Hrvate, koji su nakon 1945. protjerani iz svojih naselja i raseljeni diljem svijeta.; I ne samo zato što se iz male koalicije SDP-HSLS i rodila ona velika, i ne samo zato što su 24 Budišina liberala u Saboru ključna za opstanak Vlade, nego primarno zato što su se Račan i Budiša, nakon zahladnjenja odnosa izazvana »slučajem Stipetić«, javno zakleli da i dalje ostaju „u ljubavi“.

Subordinator koji stoji iza *nego* može se izostaviti jer je redundantan (daka-ko samo ako uvodi rečenicu iste vrste kakva je rečenica koju uvodi gornji dio gradacijskog veznika):

Objektivno, »Ples u tami« najbolji je film, ne samo zato što je primjer uvjerljiva autorskog rukopisa, nego i vrsta filma koji otvara niz provokativnih tema u umjetnosti filma,

Donosimo veći broj primjera u kojima se u gradacijskome okviru nalaze po dvije uzročne surečenice. Vidimo da se uzročni veznici slobodno kombiniraju uz gradacijski udvojeni veznik *ne samo... nego/već (i)*, a kao uzročne ponašaju se i ostale adverbijalne i izrične, objektne itd. rečenice²⁰ (potvrđene su vezničke skupine *ne samo zato da... nego (i) zato da, (i to) ne samo zbog toga što... nego (posebno/i) zbog toga što, ne samo jer... nego (najviše/i) stoga, ne samo jer... nego jer, ne samo stoga što... nego (i) stoga što, ne samo stoga što... nego (ponajprije/i) zato što, ne samo zato da... nego (ponajprije) stoga što, ne samo zato što... nego i zbog činjenice da, ne samo zato što... nego što je time, ne samo zato što... nego/već (i/još više/napose/primarno) zato što, ne samo zato što... već zato jer, ne samo zato što... već/nego (poglavito/i) stoga što, ne samo zato što... već/nego (i/još više) zbog toga što, ne samo zbog toga što... nego (i) zato jer, ne samo zbog toga što... nego i zbog činjenice da, ne samo zbog toga što... nego/već (prije svega/i/još više) zato što, ne samo zbog toga što... već (u posljednje vrijeme i) zbog toga što:*

Ne samo zato da bi djeca naučila brojke, nazive koncentracijskih logora, imena počinitelja i bezimenost žrtava, nego zato da bi naučila da šutnja nije zlato...; Ne samo zato da za buduće naraštaje ostane spomen na te dane ponosa i slave, nego i zato da svoju povijest sami pišemo i da ne dopustimo zaborav prave istine o agresiji na Hrvatsku i stvarnim velikosrpskim ciljevima u ovom dijelu Europe slavimo desetu obljetnicu »Oluje«.; Ne samo zbog toga što smeće naružuje zeleni pojas, nego zato što rijeka Sava napaja 98 posto podzemnih izvora iz kojih se Zagrepčani opskrbljuju pitkom vodom pa se ona može onečistiti.; Hrvatska to ne smije činiti, ne samo zbog toga što terorizam bukti na sve strane, što se približava turistička sezona od koje očekujemo mnogo, nego prije svega zato što ne odobravamo bilo koji zločin.; Važno je da Hrvatska nema

²⁰ Mjesto prve sastavnice udvojenog veznika u atributnim rečenicama nije fiksirano, npr.:

Riječ je o knjizi koja ne samo da pomiče granice imanentne analize književnoga teksta prema drugim umjetnostima, odnosno kulturi u širem smislu, već i o knjizi u kojoj se na sretan i u grafičkome pogledu doista sretan način spajaju dva stila (znanstveni i esejistički) i dvije umjetnosti (književnost i slikarstvo).

Riječ je ne samo o knjizi koja..., već i o knjizi koja (tako dobivamo izrične surečenice)

Prvi dio veznika ne može stajati ispred veznika atributne rečenice. To je još jedan od dokaza da skupine *ne samo+subordinator... nego/već (i)+subordinator* nisu složeni subordinatori (korelatori), nego da je riječ o udvojenom koordinacijskome vezniku unutar čijega se značenjskog (sastavnog ili suprotnog) okvira ostvaruje sadržaj dviju subordiniranih surečenica u zavisnosloženoj rečenici.

*otvorena pitanja sa Slovenijom, ne samo zbog toga što je to susjedna država, već i zato što su obje zemlje na istom putu prema Europskoj uniji. Ne samo zbog toga što sad nije za nju dobro da čita išta što govori o zdravlju i bolesti. Nego još više zato što se problem zdravlja i bolesti, života i smrti, u tom romanu očito koristi za nekakve neodgovorne kombinacije; ...stvorili bismo istinske pretpostavke za realizaciju naših ciljeva i to ne samo zbog toga što znamo što hoćemo nego posebno zbog toga što znamo i kako hoćemo. To mjesto zaslužuje pozornost ne samo zbog toga što ju je izrekao gospodin Šurina, nego i zbog toga što je to i dandanas mišljenje dobrog dijela slavista i kroatista, kako stranih tako i hrvatskih. No, unatoč svim promjenama, Dom s pravom nosi ime Ivana Meštrovića, ne samo jer je zadržana njegova temeljna misao valjka, okruženog izvana trijemom s kamenim stupovima, i središnje kružne dvorane, nego i stoga, što bez Meštrovića ne bi uopće bilo Doma. Osjećala se u taj čas krivom prema tome čovjeku, koga je potpuno napustila i zaboravila, ne samo jer je život čitavo to vrijeme oko nje šumio i zvrndao kao strašni jedan stroj, pa je neprestano bila u opasnosti, da je ne zavitla i ne smrvi, nego jer nije znala, što da mu kaže baš na ta njegova posljednja pisma. Ne samo stoga što ćemo se prijaviti za članstvo u EU, nego i stoga što to pada u trenutku najveće međunarodne krize u posljednjih tridesetak godina. Ne samo stoga što je za sobom ostavio oko 500 medalja i plaketa, nego ponajprije zato što je medaljerstvo utemeljio kao samostalnu umjetničku disciplinu. Ne samo stoga što može dovesti do daljnjeg pada standarda onih koji su sada u krugu siromašnih ili širenja tog kruga, nego i zato što, osim granice siromaštva, negdje treba povući i granicu – dostojanstva. Spor još nije razriješen, lokalni sud nedavno se proglasio nenadležnim, skinuvši tako sa sebe odgovornost za spor koji, ne samo zato što se kao neformalni predstavnik i neupitni autoritet jedne od strana javlja Fikret Abdić, nego i zbog činjenice da je riječ o sudbini 7300 ljudi. No, zapravo, Balog svojom prozom potvrđuje poeziju (i obratno!), ne samo zato što svoje modele seli iz jednoga diskurza u drugi, nego što je time pokazao da nijedan književni rod nije zapreka za postignuće vrhunskih, ponajprije humornih književnih dometa. Godine 1977. objavljuje zbirku *Zeleni mravi*.; Kerry je ostavio bolji dojam ne samo zato što je definitivno bolji govornik od Busha nego i zato što su njegovi protuargumenti djelovali uvjerljivije i što nije pravio pogreške kakve je pravio Bush u devedesetminutnom sučeljavanju. Ne samo zato što sam nagrađen, već zato jer sam dobio nagradu grada u kojemu nisam rođen, ali u kojemu živim i radim punih 35 godina, rekao nam je Juranić.; Proizlazi da su virusi štetni ne samo zato što uzrokuju zarazne bolesti čovjeka i životinja nego i stoga što uništavaju biljke, te mikroorganizme na čijim se osobinama temelje mnogi biotehnološki procesi. A upravo su te vale utočište brojnim nautičarima koji*

sada ne mogu pristati ne samo zato što je sve zagađeno već i zbog toga što ih koncesionari ne puštaju na »svoj prostor«.; Svi će vam reći da naši ljudi ne čitaju, ne samo zbog toga što nakon plaćanja stana, struje, vrtića i hrane, nemaju više ni prebijene pare, nego i zato jer ne vole čitati, jer su skloniji jeftinijim i manje akademskim oblicima zabave.; Može se reći da je Desnica po vokaciji pisac kratke forme, ne samo zbog toga što je njegov novelistički prinos jedan od stilski najujednačenijih i najkoherentnijih u našoj književnosti, nego i zbog činjenice da su oba njegova romana strukturno sastavljena od manjih cjelina, fragmenata.; Ali ne samo zbog toga što, možda, za ulagače nismo dovoljno privlačna zemlja već, u posljednje vrijeme i zbog toga što je došlo do usporavanja rasta cjelokupnog svjetskog gospodarstva.

Što vrijedi za uzročne, vrijedi i za sve ostale rečenice. I njihovi se jednostavni veznici, složeni veznici i vezničke skupine slobodno kombiniraju i moguća je modifikacija druge sastavnice.²¹ U pregledanome korpusu potvrđene su u gradacijskome okviru *ne samo zato da... nego (i) da* namjerne surečenice:

Gradonačelnik Marijan Filipović istaknuo je da je ta prometnica važna ne samo zato da bi povezala mjesta nego da bi pridonijela razvoju turizma i gospodarstva.; Proračunski se rashodi moraju odlučno smanjiti ne samo zato da bi se uravnotežio proračun nego i da bi se omogućilo smanjenje troškova rada koji se ne odnose na plaće.

u okviru *(i) ne samo kad... nego/već (i) kad* vremenske surečenice:

Ne samo kad govorimo o PTSP-u koji se može javiti i 20-30 godina nakon primarne traume, nego kad govorimo i o ostalim oboljenjima.; Ne samo kad je u pitanju objavljivanje stenograma, nego i kad se govori o vlasničkim odnosima, privatizaciji, postojanju granica između tzv. žutog tiska i ozbiljnih novina.; Ali, dominantna je kultura u kojoj i dalje možemo očekivati šikaniranje žena u politici, i ne samo kad se radi o izjavama ministara i zastupnika, već i kad je riječ o medijskom tretmanu političarki.

Na danim primjerima uočavamo da je jedina restrikcija koju gradacijski model nameće subordinatoru blokiranje uvođenja modifikatora uz prvi subordinator (koji je modificiran restriktorom *samo*). *Ne samo... nego/već (i)* okvir može uključivati (graduirati, stupnjevati) i sadržaje dviju neistovrsnih rečenica, npr. uzročne i namjerne, namjerne i uzročne itd.:

²¹ Više o modifikaciji jednostavnih veznika, složenih veznika i vezničkih skupina u radu L. Vukojevića i L. Hudeček *Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina* (u tisku: Zbornik radova sa skupa *Hrvatski sintaktički dani*).

Ne samo zato što se organizmu lakše boriti protiv virusa kad nije izložen dodatnim naporima, već i zato da se izbjegnu komplikacije.; S obzirom na to da je riječ o dvojezičnim (hrvatsko/engleskim) edicijama, valja naglasiti njihovu važnost ne samo radi analize rada tih znanstvenika nego i zbog činjenice da se oni čvrsto povezuju sa svojim hrvatskim korijenima i s njihovom hrvatskom domovinom.

5. Elipsa *ne samo... nego/već (i) ustrojstva: (i) ne samo ustrojstva*

Prvi dio udvojenoga veznika *ne samo... nego/već (i)* u mnogim primjerima dolazi samostalno, bez drugoga dijela (koji nije ekspliciran, ali se podrazumijeva, kao što se podrazumijeva i razumije i dio teksta koji bi on trebao uvesti). Neeksplicirani dio *nego/već (i)* uvodi naime ustrojstvo koje ne sužava, ne fokusira, nego upravo znači „i sve ostalo, i svugdje drugdje, i uopće i sl.“, a to je značenje katkad i eksplicirano: *I ne samo za sebe, sačuvao ju je za sve nas*. Poput svake elipse i ova ima naglašenu stilsku funkciju isticanja i naglašivanja, upravo isticanja drugoga, neizrečenoga dijela ustrojstva. (U svim je uostalom *ne samo... nego/već (i)* ustrojstvima naglasak na onome što slijedi iza druge sastavnice toga složenog veznika). Ta je elipsa osobito česta u publicističko-me funkcionalnom stilu, i unutar rečenice i na početku rečenice te kao posebna rečenica. Moglo bi se govoriti i o određenome stupnju njezine frazeologizacije. Zbog toga što su ta ustrojstva veoma česta, donosimo veći broj rečeničnih i tekstnih primjera njihove uporabe.

Usput, pjesnikinjine sam stihove, u kojima doista naslućujem nov glas unutar hrvatske poezije čakavskoga izraza, i ne samo kao urednik časopisa „Nova Istra“, dosad više puta imao radosnu prigodu ili objaviti ili pak poticajno komentirati u nekoliko napisa o hrvatskoj poeziji našega zavičaja.; Dobra je strana svega što je i najmanja, pa i ona sažeto impresionistička, reakcija na knjigu novoga autora, osobito ako (ne samo doslovce) ne dolazi iz Zagreba te piše u dijalektu, bolja od prešućivanja ili kobne neobaviještenosti, čega još ima u našim unutarhrvatskim i ne samo književno-kulturnim relacijama.; Danas bi se, nedvojbeno, iako s određenim (dopustivim) proširenjem njezina domašaja, mogla shvatiti i kao oštra kritika pseudoznanstvenoga hermetizma (internoga žargona, neprozirne, opsjenarske terminologije), koji nas zapljuskuje sa svih strana, i nikako ne samo kad je medicina u pitanju.; Sydneyški je nastup hrvatske olimpijske reprezentacije bio ispod razine hrvatskog premijernog nastupa u Barceloni, a bio je slabiji i od nastupa u Atlanti, ne samo zbog pogleda na ljestvicu medalja.

Prvo mjesto na ljestvici, velike šanse za probojem u 3. kolo Kupa Uefe-Osijek je definitivno prvenstveni hit, opet se u Gradskome vrtu, i ne samo u njemu, ponosno pjeva »Inati se, Slavonijo«!; Ništa nije značilo to što Hrvati 100 godina (!) nisu imali svoga jednojezičnoga rječnika, što je zbog toga trpjela i hrvatska jezična (i ne samo jezična) kultura u Hrvatskoj i hrvatska jezična (i ne samo jezična) kultura izvan Hrvatske.; Da je Rječnik dočekan s dobrodošlicom, dokazuju i njegove rasprodane (ne samo za hrvatske pojmove) goleme naklade.; Mislim da je jasno svima, ne samo u Hrvatskoj, da je to nešto neostvarivo.

Njemu ne bijaše njezin smiješak na mjestu, naklonila se prenapeto, a pogotovo riječi joj ne bijahu zgodne. I ne samo da ne bijahu zgodne. Petroviću se činjaše da se ona tim riječima čisto otkrila...; Tako je i bilo- Jakovčić se u četvrtak na sjednici Vlade javno pokajao. I ne samo to, odbacio je i Kajinove izjave, nazivajući ih neprihvatljivima i tvrdeći da to nije ni njegov osobni ni stav IDS-a.; Svaki pokušaj da Hajduk radi kao i ostale tvrtke u kojoj se zna tko pije i tko plaća – nailazi na otpor. Ne samo od ljudi iz kluba. Ne samo zbog prozirne teze koja se pokušava nametnuti, i ne samo zato što je »Jutarnji list« (što nije ništa novo), pobrkao novinarsku formu (komentar), s nečim drugim (pismom o namjerama).; Na trend disproporcije između mladoga i staroga stanovništva u Hrvatskoj upozorio je i UN. Ne samo zbog brige za našu situaciju nego i zbog globalnih interesa.

5.1. Slično značenje kao (i) ne samo ustrojstva imaju i ali ne samo²² ustrojstva. Ali se katkad pojavljuje i kao dio gornje sastavnice udvojenog veznika: ali ne samo... nego/već (i), naglašavajući tako suprotno značenje, npr.:

U telefonskoj izjavi Vjesniku ističe da je kao premijer bio upoznat sa zločinima, ali ne samo u Gospiću već i u Škabrnji, Nadinu i drugdje diljem Hrvatske o čemu je izvijestio i Helsinki Watch.; Nameće se pitanje može li Split kao grad pratiti Blanku, ali ne samo nju već i druge darovite sportaše. Samo je nezatni dio nanovo oživljenih djela starije baštine dospijevao u crkvene prostore, ali ne samo prigodice, tijekom festivalskih medijskih događanja, nego istinski, za redovitoga bogoslužja.; U međuvremenu, u izbornim odborima u sporna četiri izborna okruga počelo je prebrojavanje, ali ne samo ručno nego i strojno jer je to zatražio Bushov tabor.;

²² Potvrđen je i restriktor isključivo, vidi i 24. bilješku: Sustavom »sve bum vas tužil« oglasio se i Igor Cvitanović, uznemiren glasinama da i njegovih 80.000 maraka mjesečno guše klub koji ga zbog toga želi nekomu utrapiti. Ali ne isključivo nekom velikom i važnom klubu, u kojemu bi mogao potvrditi svoju veličinu i znanje, kako to želi srditi Cvitanović, nego bilo komu tko ponudi onoliko novca.

Pojavljuje se i kao elipsa bez donje vezničke sastavnice:

Šime Radovčić upisao se zlatnim slovima u knjigu najpoznatijih hrvatskih fotografa, ali ne samo u tu.; Razvoju trebaju pridonijeti sve vlasti u ovoj zemlji, a ne samo izvršna. Birokratske prepreke, ali ne samo u državnoj upravi i na državnoj razini... vrlo su jake.

6. *Ne samo... nego/već ni ustrojstva*

Ne samo... nego/već ni ustrojstva pojavljuju se tamo gdje u prvoj surečenici ili u jednostavnoj rečenici postoji dvostruka negacija, npr:

Činjenice u spisu su toliko jasne i govore o nepostojanju, ne samo uvjeta za pritvor, nego ni kaznenog djela.; Nepoznavanje propisa i novih carinskih postupaka uključujući i ispunjavanje novih obrazaca prisutno je ne samo kod tvrtki koje moraju po njima postupati nego ni carinski službenici nisu dovoljno educirani.; Turističke destinacije slične onoj na Obonjama nema ne samo na području Šibensko-kninske županije nego ni u cijeloj Hrvatskoj.; Ne samo kajkavske samoglasnike, nego ni naglaske specifične za kajkavski govor, pa i onda kad su riječi istovjetne s onima u štokavštini, na Krapinskom festivalu mnogi izvođači nisu znali izgovarati ispravno.; Još, međutim, nema reakcije ne samo od nepovjerljivih skeptika na Capitol Hillu, nego ni od stalnih članica Vijeća sigurnosti.; Tu se mogla čuti i poražavajuća činjenica da ne samo u »Hrvatskoj Švici« nego ni u čitavoj Primorsko-goranskoj županiji nije registrirano nijedno seljačko domaćinstvo, koje bi nudilo potpunu turističku uslugu na svojem imanju.; Čekam na odgovore o pitanju vodstva koje sam ne postavljam– ne samo ja kao ministar, nego ni odgovarajuća kulturna vijeća.; Postojeće snage, smatraju neki analitičari, ne samo da nisu dovoljne za osvajanje Iraka nego ni za kontrolu Iraka nakon rata.

Sad se više ne može živjeti ne samo bez rejtinga, već ni bez bukinga, tajminga, brifinga, a na jednom plakatu vidio sam nedavno i poziv na dansing!; No, daljnji problem koji se provlači s još niz nedorečenosti, ne samo u Zakonu nego i što će biti u praksi, je taj što nema ne samo ekipe unutar Ureda, već ni određениh sudaca koji bi vodili te postupke.; Međutim, žalosno je da se ni nakon toliko godina od smrti doajena hrvatske i svjetske naive Ivana Generalića po njemu ne naziva ni jedna istaknutija škola ili kulturna ustanova ne samo u Koprivnici, već ni nigdje u Hrvatskoj!; Zbog objektivnih i subjektivnih prepreka nerijetko se nikada i ne utvrdi ne samo »cjelovita«, već ni »približna« istina.; Istina je da ne samo Hrvatska, već ni EU ne vode računa o starenju vlastita stanovništva.

Umjesto čestice *ni* može stajati zanijekani glagol.

Radimir Čačić dometnuo je da bivša hrvatska vlast ne samo da nije procesuirala ratne zločine pojedinaca iz vojnih i paravojnih hrvatskih postrojbi, nego nije učinila ništa ni da pripremi dokumentaciju o ukupnim ratnim zločinima u Domovinskom ratu.; Ona ne samo da nije smanjila nezaposlenost, nego nije zaustavila ni negativni trend, jer ne zna kako.; No ne samo da ta utakmica nije odigrana nego nije odigran ni play-off,.; Pričaju mi susjedi bespravno sagrađenog podsljemenskog naselja na periferiji Zagreba da dugo nisu znali što se događa u njihovoj neposrednoj blizini, a kad su doznali za veliko gradilište ne samo da nisu smjeli pozvati građevinsku inspekciju i prijaviti graditelje, nego nisu smjeli ni pitati tko to gradi.; Neki od tih ljudi prvi put su na suđenju čuli za što su optuženi (terećeni), ali ne samo da u to nisu mogli vjerovati nego nisu imali ni pravo žalbe.

U takvim je ustrojstvima često izostavljen restriktor *samo* (ostaje *ne da*):

U dvorani ne da ne postoje uvjeti za rad nego ni za život, kaže trener »žutih« Mladen Starčević.; Ne da nema dana, nego ni budnog sata, a da mi neprekidno ne naviru ideje što bi se moglo, moralo napisati.; Ne da nije točno, nego je perverzno takvo nešto izjaviti vis a vis umjetnika.; Ivica Šurjak, donedavno sportski direktor Hajduka, upro je prstom u trojicu predstavnika Grada Splita s kojima ne da ne želi raditi nego se ne želi ni veseliti!; Ne da nisam uzimala ono što mi nije pripadalo, nego nisam uzimala ni cijelu plaću.

7. (A) *ne samo* ustrojstva²³

Ustrojstva kojima se izriče gradacijski odnos obrnut od odnosa koji se izriče *ne samo...nego/već (i)* konstrukcijom ustrojstva su sa složenim veznikom *a ne samo*²⁴. Ustrojstvima s tim veznikom izriče se „silazna“ gradacija, dok se *ne samo... nego/već (i)* ustrojstvima izriče „uzlazna“ gradacija. Ustrojstva s *a ne samo* i *ne samo... nego/već (i)* složenim veznicima mogu se preoblikovati jedno u drugo, razlika je samo u perspektivizaciji rečenicom izrečenih odnosa:

²³ Svi dalje u tekstu nabrojani gradacijski veznici također povezuju jedinice na svim sintaktičkim razinama: razini nižoj od rečenične, na rečeničnoj i tekstnoj razini. Nećemo ih dalje promatrati odvojeno.

²⁴ Iznimno se pojavljuju i restriktori *jedino* i *isključivo*: *Dodjela američkih tv nagrada Emmy održat će se prvi put u 25 godina u dva grada – Los Angelesu i New Yorku, a ne isključivo u Los Angelesu, kao što je bilo predviđeno u početku.; Javnost i političare u Hrvatskoj i BiH pozvao je da govore i o dobru koje je učinjeno na ovim prostorima, a ne jedino o zlu.*

Da se o književnosti može pisati uznosito, znalački i s ljubavlju, a ne samo omalovažavajući hrvatske pisce i njihove uratke, kako je danas trend nekih novih kritičara, svjedoče pisac i njegov kritičar.

> Da se o književnosti može pisati ne samo omalovažavajući hrvatske pisce i njihove uratke, kako je danas trend nekih novih kritičara, nego uznosito, znalački i s ljubavlju, svjedoče pisac i njegov kritičar.

Olimpijske su igre izvanredna mjera očiglednog napretka čovječanstva u svakom, a ne samo u sportskom pogledu.

> Olimpijske su igre izvanredna mjera očiglednog napretka čovječanstva ne samo u sportskom nego u svakom pogledu.

Tražio sam od novog predsjednika, gospodina Bonifačića, da se na konstituirajućoj sjednici predsjedništva zagrebačkog LS-a dade ili uskrati mandat svim ljudima u Poglavarstvu, a ne samo meni.

> Tražio sam od novog predsjednika, gospodina Bonifačića, da se na konstituirajućoj sjednici predsjedništva zagrebačkog LS-a dade ili uskrati mandat ne samo meni nego svim ljudima u Poglavarstvu.

Kako ističu u Zajednici, u Osječko-baranjskoj županiji se trebalo obnoviti barem dodatnih 60 kuća, a ne samo 12.

> Kako ističu u Zajednici, u Osječko-baranjskoj županiji se trebalo obnoviti ne samo 12 nego barem dodatnih 60 kuća.

Evo još nekoliko primjera:

Istaknuto je i to da bi se pri određivanju visine alimentacije za uzdržavanje djeteta nakon razvoda trebalo uzeti u obzir i ukupne prihode, a ne samo plaću.; Naime, plan povećanja efikasnosti kompanije mogao bi pogoditi čak 10.000 od ukupno 105.000 Ericssonovih zaposlenika, a ne samo 6000 kao što se očekivalo.; Na povjesničarima umjetnosti je finalizacija u smislu adekvatnog integriteta naše likovne moderne u europski, a ne samo nacionalni povijesni kontekst, ali i iznalaženje novih prostora za prezentaciju prebogate baštine.; Politika treba služiti ljudima, a ne samo borbi za vlast i prevlast.; Bolji život svima, a ne samo njima.; Dobro, vjerojatno i u Savezu postoje neke komisije koje su nerazumnim odlukama pogoršavale stanje, ali društvena situacija je takva, moja gospodo, da bi se o svemu trebao više zabrinuti netko drugi, a ne samo HNS.

Moguća je i elipsa a ne da. Predikat je druge surečenice potvrđan (uz ne samo da bio bi zanimakan):

Sadašnja vlast je još i otpustila 50.000 radnika, a ne da ih je zaposlila. > Sadašnja vlast je još i otpustila 50.000 radnika, a ne samo da ih nije zaposlila.

Rečenice sa složenima veznikom *a ne samo* suprotne su rečenice (i semantički i formalnom oznakom, tj. veznikom *a*), a hoće li biti uključene u skupinu gradacijskih (ako se ona izdvoji kao strukturno-semantički tip) ovisi o tome razumijeva li se gradacija samo kao „uzlazna“, što ona svakako u prvome redu i jest, ili kao kategorija koja poput svih kategorija može imati i pozitivan i negativan predznak (npr. kategorija određenosti uključuje dakako i neodređenost, posvojnost se izriče i sredstvima koja znače „nemati“ (*on nema brata, čovjek bez ruke*), pa bi i gradaciju kao gramatičku kategoriju nužno trebalo razumijevati i kao uzlazno (+) i kao silazno (-) stupnjevanje).

A nije obvezatan dio toga suprotnoga veznika:

Rasprava o povelji trebala bi biti organizirana na tripartitnoj osnovi, ne samo u sklopu Vladina tijela.

8. *I to više... nego ustrojstva (tu nego nije zamjenjivo s već!)*

Obrnuta je perspektivizacija odnosa od one u *ne samo... nego/već (i) ustrojstvima (tu nego nije zamjenjivo s već!)*, a ista kao u *a ne samo ustrojstvima u i to više... nego ustrojstvima:*

U svemu je naše poznavanje Bartola Kašića u novije doba vrlo unaprijeđeno, s velikim doprinosom V. Horvata, i to više u činjenicama nego u njihovoj interpretaciji.; U prvim desetljećima 20. stoljeća kada je proces afirmacije židovskih zajednica već bio zaključen, nastalo je tek nekoliko sinagoga, i to više kao pojedinačno dovršenje »preskočenog« nego kao sustavno trajanje tipa.; Upravo je Wojtyła, svojom spremnošću na priznanje i pokajanje za povijesne grijeh Katoličke crkve, napravio najviše za ekumensko približavanje »sestrinskih crkava«. Međutim, usprkos službenom posjetu Ateni, i to više zahvaljujući pozivu grčke države, negoli spremnosti Grčke pravoslavne crkve.; Tek u devetoj utakmici proljetnog nastavka, inače petoj u Ligi za prvaka nogometaši Zagreba zabilježili su pobjedu. I to više nego zasluženu, na leđa je položena momčad Osijeka.; U takvoj opciji velikog spektakla na povijesne teme s Tolstojevim romantizmom kao zaledem samo se djelomice prepoznaje rukopis braće Tavi-ani, i to više u dijaloškim formama i scenarističkim idejama nego u redateljskim rješenjima.

Ta se ustrojstva nerijetko pojavljuju i u eliptičnome obliku, tj. u obliku *i to više* bez sastavnice *nego*:

Međutim, mislim da Ciboni treba organizator igre koji treba biti možda 10, 15 posto bolji od Krstića, i to više u segmentima promjene ritma, vođenja momčadi.; Za nedavne incidente što su se dogodili kod slovenske Hotize, odnosno

hrvatskog Martina na Muri, kriva je politizacija – i to više sa slovenske strane – pitanja granice između Hrvatske i Slovenije, duge 670 kilometara.; Može se reći da više od dvije trećine stanovnika putuje u promatranom razdoblju (siječanj – rujan), i to više u ljetnom, tradicionalnom razdoblju provođenja godišnjih odmora u Hrvatskoj (oko 67 posto stanovnika realiziralo je u tom dobu neko putovanje).; Paket zakona usvojen je gotovo jednoglasno, a protiv su bili samo zastupnici desnih parlamentarnih frakcija i to više stoga da demonstriraju svojju oporbenost predsjedniku Putinu zbog vraćanja bivše himne bivšeg Sovjetskog Saveza za himnu nove demokratske Rusije.

Vrijednost je takvih ustrojstava naglašeno stilska.

9. *Ne toliko... koliko* ustrojstva

M. Kovačević primjećuje (1987 :230) da *ne toliko... koliko* ustrojstva imaju „i strukturnu i semantičku srodnost „ s *ne samo... nego/već (i)* ustrojstvima. U njima se umjesto restriktora *samo* nalazi količinski prilog (kvantifikator) *toliko*. Ustrojstva s tim veznikom (korelatorom, jer se te rečenice određuju kao zavisnosložene poredbene rečenice) mogu se preoblikovati u rečenice s *ne samo... nego/već (i)* veznikom:

Ne razumijem te, djede – ušeptrlji se Potrka ne toliko od želje da sazna što djed misli, koliko zbog toga što nije znao kako bi svoje lice djedovu prilagodio.

Ne razumijem te, djede – ušeptrlji se Potrka ne samo od želje da sazna što djed misli, nego zbog toga što nije znao kako bi svoje lice djedovu prilagodio.

Donjemu korelatoru može prethoditi suprotni veznik *nego*:

Moguće da bi valjalo procjenjivati ne toliko što je Niger htio svojom neobičnom gramatičkom metodom postići, nego koliko je u svojoj nakani uspio.

Trebala sam pobijediti u dva seta, a u trećem su se pojavili problemi s rame-nom, ne toliko kod udaraca, koliko kod servisa.; Istina je, pak, da je glavni zadatak tih autora ne toliko osvježiti umjetnost koliko šokirati publiku.; Dotle bi novi kandidati, među kojima i Hrvatska, mogli računati isključivo na striktno ograničeni CARDS program, skrojen ne toliko za potrebe europskih koliko regionalnih integracija.

10. *A ne toliko* ustrojstva

Kao što veznik *a ne samo* uvodi drukčiju perspektivizaciju odnosa od one koju daju ustrojstva s *ne samo... nego/već (i)* udvojenim veznikom, tako se i ve-

znikom *a ne toliko* uvodi obrnuta perspektivizacija odnosa povezanih sastavnica od one koja se uvodi veznikom *ne toliko... koliko*:

No, to je pitanje kojim se više treba pozabaviti pravosuđe, a ne toliko policija.

> *No, to je pitanje kojim se više treba pozabaviti ne toliko policija koliko pravosuđe.*

> *No, to je pitanje kojim se više treba pozabaviti pravosuđe, a ne samo policija.*

> *No, to je pitanje kojim se više treba pozabaviti ne samo policija, nego pravosuđe.*

EU će posebni naglasak stavljati na sposobnost provedbe pravila, a ne toliko na formalnu usklađenost s europskom pravnom stečevinom.

> *EU će posebni naglasak stavljati ne toliko na formalnu usklađenost s europskom pravnom stečevinom koliko na sposobnost provedbe pravila.*

> *EU će posebni naglasak stavljati ne toliko na formalnu usklađenost s europskom pravnom stečevinom koliko na sposobnost provedbe pravila.*

> *EU će posebni naglasak stavljati ne toliko na formalnu usklađenost s europskom pravnom stečevinom koliko na sposobnost provedbe pravila.*

To znači da će postati nešto poput elektronskih lisnica koje sadržavaju digitalne ulaznice ili cyber-gotovinu, a ne toliko naprava za telefoniranje.; Nova se izložba više temelji na dokumentima, a ne toliko na fotografijama kao prethodna.; Snijeg se, kažu djelatnici skijaških žičara, otapa najviše zbog južnog vjetra, a ne toliko zbog visokih temperatura.; K toj su ga zamisli pridobili time što će zaklada poslužiti kao inkubator mladih talenata, a ne toliko kao mauzolej njegova djela.

11. *Ne samo... nego* ustrojstva na tekstnoj razini

U poglavlju o vezniku *i ne samo* pokazali smo da veoma često funkcionira kao tekstni konektor i da se često pojavljuje kao jedini sadržaj rečenice (također i surečenice):

Ne promatra se pasivno, već se maše i upozorava i poduzima nešto da se ne nasučemo. Sveti Otac je na više mjesta upozoravao i tražio da se uvaži i vrednuju mali narodi i njihovo kulturno nasljeđe, da im se otpuste velika zaduženja koja guše njihov kulturni i ekonomski razvoj. I ne samo to. Veliki bi trebali moliti za oprostjenje za prošle i današnje nepravde učinjene malim narodima.

O njegovu angažmanu trebao bi snimiti i dokumentarnu emisiju, jer tko je od hrvatskih novinara kao on objavio tridesetak knjiga? I ne samo to! Vjesnik je sve bolji i otvoreniji, pa dajte više prostora i ljudima izvan Zagreba!

Njegova je funkcija izrazito pragmatička, njime se često izražava divljenje, razočaranje itd. Riječ je o frazeologiziranoj skupini koja pozornost usmjerava na rečenicu koja slijedi naglašujući važnost njezina sadržaja. Tako je i kad je riječ o konektoru koji uvodi novu rečenicu:

Kakva je to demokracija i pravna država, kada Vlada prikriva odgovorne za ratne zločine samo zato jer su političari. I ne samo to, ti ratni zločinci i nositelji organiziranog kriminala sudjeluju u izbornoj 'utrci'.

Često se rečenice s udvojenim veznikom *ne samo... nego/već (i)* ili *ne toliko... koliko* pojavljuju kao dvije rečenice. Time se također na drugu rečenicu usmjerava veća pozornost nego što se usmjerava na drugi dio takva rečeničnoga ustrojstva:

Na slici se dakle epohe i razdoblja slobodno miješaju i pretapaju. Ne samo da su kostimi iz različitih vremena. Nego i ljudi. Petar Selem. Doba režije

Veoma je često izdvajanje *ne samo... nego/već (i)* ustrojstva u posebnu rečenicu:

Nakon svih tih silnih pregovora, svi su se složili da Hrvatska mora u EU, da zahtjev za članstvo podnese u roku od dva mjeseca, ali konsenzus o načinu na koji bi u praksi na tom putu trebalo mijenjati Hrvatsku nije postignut. Ne samo na relaciji vlast – oporba nego ni među oporbenim strankama.

U svojem apelu za spas Varaždinskih Toplica (Vjesnik 10. svibnja 2002.) prof. dr. sc. Mladen Engelsfeld pita da li se pri projektiranju izlazne ceste iz Varaždinskih Toplica vodilo računa o zaštiti okoliša. Vodilo se – ali ne dovoljno. I ne samo o toj cesti nego ni o trasi autoceste kao ni o budućnosti lječilišta Varaždinske Toplice.

Neka zbivanja vezana uz medije u posljednje vrijeme postala su prvorazredni politički događaji. Ne samo kad je u pitanju objavljivanje stenograma, nego i kad se govori o vlasničkim odnosima, privatizaciji, postojanju granica između tzv. žutog tiska i ozbiljnih novina.

*Ne znam, igrao sam mnogo derbija, a istina je da je ovaj zadnji bio malo nervozniji. Ne toliko zbog Hajdukovih igrača, koliko zbog suca, koji je tada svi-
rao onako, »domaćinski«.*

Šibensku utakmicu smo ostavili iza sebe, iako moramo priznati da nam je malo poremetila momčad. Ne toliko zbog gubitka dva boda, koliko zbog samoga nastupa, koji nije bio adekvatan snazi i rejtingu Dinama«,;

2. Zaključak

Ne samo... nego/već (i) udvojeni veznik povezuje sastavnice na svim sintaktičkim razinama: na razini nižoj od rečenične, na rečeničnoj i tekstnoj razini. Samo u nezavisnosloženim rečenicama dolazi i veznik *ne samo da/što... nego/već (i)*. Rečenice sa spomenutim veznicima mogu biti i sastavne i suprotne, što ovisi o zanimkanosti/nezanimkanosti njihovih predikata i antonimnom/neantonimnom odnosu sastavnica. Veznik *ne samo... nego/već (i)* u zavisnosloženim rečenicama neovisan je o subordinatorima s kojima je u slučajnome kontaktu: zavisne se surečenice sa svojim veznicima uklapaju u koordinacijski gradacijski okvir. Da nije riječ o složenim gradacijsko-vremenskim, gradacijsko-uzročnim itd. veznicima pokazuje činjenica da se unutar gradacijskoga *ne samo... nego/već (i)* okvira ne nalaze nužno dvije istovrsne surečenice sa svojim subordinatorima (npr. vremenska – vremenska, uzročna – uzročna, iako je to najčešće tako, nego i mjesna – vremenska, uzročna – namjerna itd.), nego i ustrojstva koja pripadaju različitim sintaktičkim razinama. Moguće je dakle da se unutar toga okvira ne nalaze nužno dvije surečenice, nego surečenica i priložna oznaka mjesta (i to ne samo kad su istovrsne – npr. vremenska surečenica i vremenska priložna oznaka – to mogu biti i vremenska surečenica i priložna oznaka načina itd.). Gradaciju kao sintaktičku kategoriju trebalo bi temeljito istražiti, a osobito posvetiti pozornost činjenici da ona, poput svake kategorije ima i „negativni“ dio, silaznu gradaciju, „degradaciju“. U ovome smo radu upozorili i na još neke gradacijske veznike.

Literatura:

- BARIĆ, EUGENJA i dr. 2003. *Hrvatska gramatika*. Zagreb: Školska knjiga.
- BRABEC, IVAN; MATE HRASTE; SRETEN ŽIVKOVIĆ 1952. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika*. Zagreb: Školska knjiga.
- FLORSCHÜTZ, JOSIP 1940. *Gramatika hrvatskoga ili srpskoga jezika za srednje i slične škole*. Zagreb: Naklada školskih novina i tiskanica Banovine Hrvatske.
- KATIČIĆ, RADOSLAV 1986. *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika. Nacrt za gramatiku*. Zagreb: JAZU i Globus.
- KOVAČEVIĆ, MILOŠ 1986. Gradacione rečenice za nerealizovanu suprotnost u srpsko-hrvatskom jeziku. *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*. Beograd, 103–115.
- KOVAČEVIĆ, MILOŠ 1987. Gradacione konstrukcije u Vukovom i današnjem jeziku. *Zbornik radova o Vuku Stefanoviću Karadžiću*. Sarajevo: Institut za jezik i književnost, 225–236.

- KOVAČEVIĆ, MILOŠ 1998. *Sintaksa složene rečenice u srpskom jeziku*. Beograd: Raška škola, Srbinje: Prosvjeta.
- MIHALJEVIĆ, MILAN 2003. Veznik «da» u hrvatskologoljskim tekstovima. *Slavia Meridionalis*, 4, Warszawa, 9–34.
- MRAZOVIĆ, PAVICA; ZORA VUKADINOVIĆ 1990. *Gramatika srpskohrvatskog jezika za strance*. Sremski Karlovci: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, Novi Sad: Dobra vest.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2001. *Druga hrvatska skladnja: sintaktičke rasprave*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1997. *Praktična hrvatska gramatika*. Zagreb: Medicinska naklada.
- SILIĆ, JOSIP; IVO PRANJKOVIĆ 2005. *Gramatika hrvatskoga jezika za gimnazije i visoka učilišta*. Zagreb: Školska knjiga.
- TEŽAK, STJEPKO; STJEPAN BABIĆ ⁷1992. *Gramatika hrvatskoga jezika (priručnik za osnovno jezično obrazovanje)*. Zagreb: Školska knjiga.
- VUKOJEVIĆ, LUKA 1988. Poredbene rečenice – vrsta načinskih ili poseban strukturno-semantički tip?. *Riječki filološki dani. Zbornik radova*, Rijeka, 181–193.
- VUKOJEVIĆ, LUKA; LANA HUDEČEK Podrijetlo, ustrojstvo, funkcija i normativni status složenih veznika i vezničkih skupina. (u tisku u *Zborniku radova sa skupa Hrvatski sintaktički dani*)
- VUKOJEVIĆ, LUKA 2005. *Izražavanje posljednjih odnosa u hrvatskome standardnom jeziku*. Doktorska disertacija u rukopisu.

Ne samo... nego/već (i) constructions

Abstract

The conjunction *ne samo... nego/već(i)* (*not only... but*) connects constituents on all syntactic levels: on the level below sentence as well as on sentence and text levels. Only in coordinate sentences the conjunction *ne samo da/što... nego/već (i)* occurs as well. Sentences with these conjunctions can be conjunctive as well as adversative. This depends on whether the predicates are negated and whether an antonymous relationship exists between the constituents. The conjunction *ne samo... nego/već(i)* in dependent sentences is independent of the subordinators with which it is in chance contact: the dependent clauses with their conjunctions fit the coordination gradation framework. That these conjunctions are not complex gradation and temporal, gradation and causal, etc. is shown by the fact that within the gradation *Ne samo... nego/već (i)*, *Ne samo... nego/već(i)* framework it is not necessary that two clauses of the same type with their subordinators occur.

Key words: corelative conjunctions, coordination, subordination

Ključne riječi: udvojeni veznici, koordinacija, subordinacija